

Ковальова Г.М.¹

Роль прагмем-актуалізаторів у розкритті емоційної сфери мовлення літературних персонажів
Є. Гуцала та О. Ільченка

¹ Ковальова Ганна Миколаївна, викладач Донбаської державної машинобудівної академії,
м. Краматорськ, Україна

Анотація: У зв'язку з тим, що в новітніх лінгвістичних студіях усе більше уваги приділяється специфічним мовним моделям, статтю присвячено прагмалінгвістичним одиницям, зокрема прагмемам (одиницям різних рівнів мови), які відтворюють регулятивні властивості мови і є засобами маніпулятивного впливу в мовленні персонажів художнього тексту. Звернено увагу на те, що між прагматичними одиницями мови спостерігаються певні системні зв'язки щодо рівноправного взаємовідношення та взаємодії. Власне ці зв'язки й лежать в основі виділення прагмалінгвістичних одиниць. Авторка акцентувала увагу на тому, що вони (прагмеми) характеризуються прагматичним забарвленням і функціонують із метою регуляції поведінки людей. У статті окрему увагу приділено виявленню особливостей прагмем-актуалізаторів, які функціонують у мовленні літературних персонажів химерних романів відомих українських письменників Є. Гуцала та О. Ільченка. Проаналізовано прагмеми-іменники як автономний різновид прагматичних полів – оцінно-інтелектуальний, у ході чого встановлено, що особливість таких одиниць полягає зокрема в тому, що вони функціонують у позитивному значенні і навпаки. Іншими словами, актуалізаторами є прагмеми із позитивною (негативною) емоційною оцінкою, які ніби “заряджають” цією оцінкою мовні прагмеми з негативною (позитивною) емоційною оцінкою, змінюючи при цьому їх оцінний знак на полярний, що створює певний гумористичний колорит. Дослідниця підкреслює думку про те, що прагмеми-актуалізатори сприяють виявленню найрізноманітніших почуттів, вираженню емоцій (позитивних і негативних) у процесі комунікації, наданню оцінок, що увиразнює мовлення художніх персонажів, слугує засобом створення особливої гумористичної тональності тощо. З'ясовано також, що прагмеми-актуалізатори, проникаючи в мовлення персонажів химерних романів Є. Гуцала та О. Ільченка, виражають особистісне ставлення тих, хто володіє певним типом мовлення до інформації, яка передається мовцем. Оскільки прагматичний потенціал як окремого слова, так і висловлювання в цілому залежить від низки чинників: способу подання думки, емоційно-психічного стану носія мови, специфіки його національного характеру, індивідуальних рис, особливостей міжособистісних стосунків тощо, авторка звертає увагу на наявність специфічної конотації, яка ґрунтується на оцінному факторі і є характерною рисою мовлення літературних персонажів химерної прози Є. Гуцала та О. Ільченка.

Ключові слова: прагмема, прагмеми-актуалізатори, химерна проза, категорія оцінки, мовленнєвий акт.

У новітніх лінгвістичних студіях усе більше уваги приділяється специфічним мовним моделям, що характеризуються наявністю у своїх структурах спеціальних словесних комплексів, які кваліфікуються як компоненти лінгвістичної моделі. У цьому контексті окремого вивчення вимагають прагмалінгвістичні одиниці, які, на думку дослідників прагмалінгвістики, могли б відтворювати регулятивні властивості мови як засобу маніпулятивного впливу. Як слушно зазначила Л.А. Кисельова, „система прагмалінгвістичних одиниць детермінована системою мовних функцій” [3, 106]. З огляду на це вважаємо, що прагмалінгвістичні одиниці перебувають у прямій кореляції з мовними одиницями-конституентами функціональних мовних полів.

Окремі науковці звертають увагу на те, що між прагматичними одиницями мови спостерігаються певні системні зв'язки щодо рівноправного взаємовідношення та взаємодії. Власне ці зв'язки й лежать в основі виділення прагмалінгвістичних одиниць, які в науковій літературі називаються прагмемами.

Прагмеми – одиниці різних рівнів мови. Вони характеризуються прагматичним забарвленням і функціонують із метою регуляції поведінки людей. На думку Л.А. Кисельової, прагмеми є носіями реальної прагматичної інформації, оскільки “для одних прагмем прагматична функція є єдиною або домінуючою... для інших прагмем прагматична функція не є такою важливою, як інформативна” [3, 107].

Як зазначили В.З. Панфілов, А.А. Уфимцева, у процесі спілкування прагмеми здатні набувати прагматичного забарвлення з метою створення деякої заданості мовленнєвого акту, а відтак вони поділяються на окремі типи [5], [7]. З огляду на це різновидом прагмем називають прагмалінгвістичні одиниці, яким властиві сталі прагматичні якості. Сюди залучено наказові слова, емоційні вигуки, експресивні та естетичні прагмеми тощо.

У пропонованій праці суттєвий інтерес викликає функціонування прагмем у мовленні літературних персонажів відомих українських письменників Є. Гуцала та О. Ільченка, оскільки як у семантиці художнього тексту загалом, так і в

семантиці химерних романів “Позичений чоловік...”, “Приватне життя феномена” та “Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця” зокрема діє “закон емоційної гармонії, що передбачає такий вплив на читача, при якому думки і почуття глибоко пронизують людські стосунки, світ, викликають такі емоції, котрі можуть гармонійно поєднувати читача, індивідуума, що сприймає текст, з природою, котрі закликають до всеохоплюючої гармонії” [5, 16].

Відомо, що прагматичний потенціал і окремого слова, і висловлювання в цілому залежить від низки чинників: способу подання думки, емоційно-психічного стану носія мови, специфіки його національного характеру, індивідуальних рис, особливостей міжособистісних стосунків тощо. Це дозволяє говорити про наявність специфічної конотації, яка ґрунтується на оцінному факторі і є, на наш погляд, характерною рисою мовлення літературних персонажів Є. Гуцала та О. Ільченка.

Прагмеми, залучені нами до аналізу, утворюють автономний різновид прагматичних полів – оцінно-інтелектуальний. Вони функціонують у мовленні художніх персонажів обох письменників із метою регуляції людської поведінки, оскільки покликані відтворювати емоційно-вольовий стан психіки слухача.

У прагмалінгвістичних студіях помітний інтерес викликають прагмеми-актуалізатори. Особливість таких одиниць полягає в тому, що вони функціонують у позитивному значенні і навпаки. Іншими словами, актуалізаторами називаємо прагмеми із позитивною (негативною) емоційною оцінкою, які ніби “заряджають” цією оцінкою мовні прагмеми з негативною (позитивною) емоційною оцінкою, змінюючи при цьому їх оцінний знак на полярний, що створює певний гумористичний колорит, як-от:

– *Облиш, бо кину!* – аж задрижав Михайлик.
– *Дурило!* – стиха протогнала Роксолана й цмокнула його знов. [Ільч., 33] (звернення до коханого); – *Бовдур!* – і вона впила губами в нього ще раз [Ільч., 33] (репліка задоволеної жінки); – *Йолоп!* – не вгавала пані і лизала його знов та й знов [Ільч., 33] (вияв радості); *І пані Параска-Роксолана ... знуцаючися з товстуна осоружного, поганяла його, кепкувала, тішачи свою душу: – Неси мене, неси! А сама ж тим часом думала тільки про того лобуряку, ведмедяку, ідоляку Михайлика* [Ільч., 36] (думки про коханого); *Вже й коваль Іванище, тутьський богатирище, руська душа, маючи за вітром бородою, накривши гори трупу ворожого, де тільки пройшов – пішки, без коня, прорубуючи просіку важкою шаблою* [Ільч., 460] (захоплення ковалем); – *І*

цар московський? – стурбовано спитав старий гончар. – Та що ж московський?! – сердито сказав Мамай. – Він, кажуть, чоловік розумний, добрий. Довіряє панам і дворянам. А черні боїться... [Ільч., 354] (про простих людей).

У створенні комічного значну роль відіграють актуалізатори-звертання, які більш активно функціонують у мові творів Олександра Ільченка:

– *Колода!* – і поцілувала десь там, нижче вуха. – *Жеребчику мій чалий!* [Ільч., 33] (звертання до коханого); – *Віддыхай, моє лисеньке сонечко, коли стомився*, – казала Роксолана чоловікові... [Ільч., 34] (ніжне звертання до чоловіка); – *Злізай!* – і пан Демид Пампушка-Купа Стародупський владно схопив її за голу ніжку. – *Тільки до тебе, мій коханий кнурику*, – зацебетала пані... [Ільч., 33] (зневажливе звертання до чоловіка); *У думках своїх Роксолана, звертаючись до чоловіка, вдається до таких слів: пико ти упирева, щучі зуби, вовчий рот, ведмежа голова, сичеві очі* [Ільч., 35].

Серед актуалізаторів із семантикою негативною оцінки виділяємо іменники, які, характеризуючись позитивними конотаціями, дають оцінку негативним персонажам і явищам об’єктивної дійсності:

Люба кралечка все на тому ж правому боці засинала знов та й знов, хоч вогню під неї підклади [Ільч., 25] (йдеться про негативну героїню твору, а тому пестливі слова тут звучать з іронією); *Пан Пампушка був спробував виволокти дружиноньку геть із ридвана, що він протягом цієї весільної подорожі робив уже не раз, але сьогодні йому в тій халепі не щастило ніяк...* [Ільч., 26] (про дружину, яка відверто знущалася зі свого чоловіка); – *Ти ж не хочеш мене взяти, щоб до ранку носити на руках. – Але ж, Лано! – Не хочеш ластівочку свою попоносити?* [Ільч., 31] (героїня сама себе називає пестливо); – *Хто сказав «на здоров’я» злобителяві та лиходієві нашої ясновельможності?! – залемнтував пан гетьман* [Ільч., 133] (так себе називає людина, яку зневажають); *Не облишав їх своєю увагою й куценький ченчик, тихоплав і маруда, отець Зосима...* [Ільч., 301] (про ченця, якого не поважали).

У мовній тканині романів Є. Гуцала іменники-актуалізатори практично відсутні, що можна, очевидно, пояснити особливістю авторської манери текстотворення й активним функціонуванням фразеологічних одиниць, які передають такі ж оцінні характеристики, як і іменники-актуалізатори.

Як показали результати дослідження, прагматичне значення актуалізаторів із позитивною ко-

нотацією полягає в тому, що вони є своєрідними показниками інтелекту персонажів, причому – переважно негативних. Тому з посмішкою читач сприймає героїню, яка, висловлюючи симпатію до свого коханого, називає його *дурило*, *бовдур*, *йолоп*, *ідоляко*, *лобуряка*, *ведмедик*. Для свого чоловіка пані Параска-Роксолана “припасла” іншу низку пестливих слів: *лисеньке сонечко*, *коханій кнурик*, *товстунчик осоружний*.

Несимпатичними видаються читачеві й інші персонажі творів, основні риси характеру яких О. Ільченко передає за допомогою пестливих слів, як-от: *люба кралечка*, *ластівочка*, *дружиньонька*, *пташечка* (пані Параска-Роксолана); *яс-новельможність*, *дороженький веприк* (пан Купа-Стародупський); *ченчик* (Зосима) та інші.

Актуалізатори із негативною конотацією, навпаки, сприяють увиразненню позитивної інфо-

рмації про персонажів творів, які є симпатичними як авторам аналізованих творів, так і читачам: *Іванище*, *богатирище* (тульський коваль); *чернь* (простий люд), *конище* (улюблений кінь Мамає) та інші.

Отже, підсумовуючи сказане вище, можемо стверджувати, що прагмеми-актуалізатори в мовленні літературних персонажів Є. Гуцала та О. Ільченка покликані сприяти виявленню найрізноманітніших почуттів, вираженню емоцій (позитивних і негативних), наданню оцінок. Інакше кажучи, прагмеми-актуалізатори, проникаючи в мовлення персонажів химерних романів Є. Гуцала та О. Ільченка, виражають особистісне ставлення тих, хто володіє певним типом мовлення до інформації, яка передається мовцем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с.
2. Караулов Ю.Н. Языковая личность // Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н. Караулов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1998. – С. 671-672
3. Киселёва Л.А. Вопросы теории речевого воздействия / Л.А. Киселёва. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1978. – 242 с.
4. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
5. Панфилов В.З. Взаимоотношение языка и мышления / В.З. Панфилов. – Москва: Наука, 1971. – 232 с.
6. Телия В.Н. Коннотация // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 236
7. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка: монография / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
8. Гуцало Є.П. Позичений чоловік. Приватне життя феномена / Є.П. Гуцало. – К.: Вид-во Радянський письменник, 1982. – 711 с.
9. Ільченко О.Є. Твори в двох томах. – Т. 1: Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця: Роман / О.Є. Ільченко. – К.: Дніпро, 1979. – 693 с.

Kovaliova G. The role of pragmatic actualizer in uncovering the emotional sphere of speech and literary characters of E. Gutsalo and A. Il'chenko

Abstract: Due to the fact that in modern linguistic studies, increasing attention is paid to specific language model, the article is devoted prahmalinhvistychnym units, including prahmemam (units of different levels of language) that reflect the regulatory properties of language is the means of manipulative influence in the speech of the characters of a literary text. Attention is paid to the fact that between pragmatic language units there are certain system connections on an equal relationship and interaction. Actually these connections and underlying allocation prahmalinhvistychnyh units. The author focused on the fact that they (prahmemy) are characterized by pragmatic color and function to the regulation of behavior. In the article special attention is given to determination of the Pragma-aktualizatoriv that operate in broadcasting literary characters quirky novels famous Ukrainian writers Hutsalo E. and A. Il'chenko. Analyzed prahmemy the entry as a standalone kind of pragmatic fields - appreciable, intellectual, during what is set to feature such units is such that they operate in a positive sense and vice versa. In other words, aktualizatoramy prahmemy is a positive (negative) emotional assessment that if "charge" this assessment language prahmemy with negative (positive) emotional assessment, changing the otsinnnyu their mark on the pole, creating a humorous touch. The researcher stresses the idea that prahmemy-aktualizatory help identify a variety of feelings, expression of emotions (positive and negative) in the communication process, providing estimates that caused the broadcast feature characters, serves as a means of creating a special humorous tone and so on. We show also that prahmemy-aktualizatory penetrating the speech of the characters quirky novels Hutsalo E. and A. Il'chenko expressing personal attitudes of those who possess a certain type of broadcast to information that is transferred speaker. As a pragmatic potential as a single word and utterance as a whole depends on several factors: the manner of submitting opinions, emotional and mental state of a native speaker, the specifics of its national character, individual traits, characteristics of interpersonal relationships, etc., the author draws attention to the

presence of a specific connotation that based on the estimated factor and is a feature of broadcasting literary characters fancy prose E. Hutsalo and A. Il'chenko.

Keywords: pragmeма, pragmemy-actualizer, chimeric prose, category assessment, speech act.

Ковалёва А. Н. Роль прагмем-актуализаторов в раскрытии эмоциональной сферы речи литературных персонажей Е. Гуцало и А. Ильченко

Аннотация: В связи с тем, что в новейших лингвистических студиях все больше внимания уделяется специфическим языковым моделям, статья посвящена прагмалингвистическим единицам, в частности прагмемам (единицам различных уровней языка), которые отображают регулятивные свойства языка и являются средствами манипулятивного воздействия в речи персонажей художественного текста. Обращено внимание на то, что между прагматическими единицами языка наблюдаются определенные системные связи касаясь равноправного взаимоотношения и взаимодействия. Именно эти связи лежат в основе выделения прагмалингвистических единиц. Автор акцентировала внимание на том, что они (прагмемы) характеризуются прагматической окраской и функционируют с целью регуляции поведения людей. В статье особое внимание уделено выявлению особенностей прагмем-актуализаторов, функционирующих в речи литературных персонажей химерных романов известных украинских писателей Е. Гуцало и А. Ильченко. Проанализированы прагмемы-существительные как автономный вид прагматических полей – оценочно-интеллектуальный, в ходе чего установлено, что особенность таких единиц заключается в частности в том, что они функционируют в положительном смысле и наоборот. Иными словами, актуализаторами являются прагмемы с положительной (отрицательной) эмоциональной оценкой, которые как бы “заряжают” этой оценкой языковые прагмемы с отрицательной (положительной) эмоциональной оценкой, изменяя при этом их оценочный знак на полярный, что создает определенный юмористический колорит. Исследовательница подчеркивает мысль о том, что прагмемы-актуализаторы способствуют выявлению чувств, выражению эмоций (положительных и отрицательных) в процессе коммуникации, появлению оценок, что в целом подчеркивает речь художественных персонажей, служит средством создания особой юмористической тональности в том числе. Выяснено также, что прагмемы-актуализаторы, проникая в речь персонажей химерных романов Е. Гуцало и А. Ильченко, выражают личностное отношение тех, кто обладает определенным типом речи к информации, которая передается говорящим. Поскольку прагматический потенциал как отдельного слова, так и выражения в целом зависит от ряда факторов: способа выражения мысли, эмоционально-психического состояния носителя языка, специфики его национального характера, индивидуальных черт, особенностей межличностных отношений и т.д., автор обращает внимание на наличие специфической коннотации, которая основывается на оценочном факторе и является характерной чертой речи литературных персонажей химерной прозы Е. Гуцало и А. Ильченко.

Ключевые слова: прагмема, прагмемы-актуализаторы, химерная проза, категория оценки, речевой акт.